

Моделювання процесу формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи

У статті розкривається сутність моделювання процесу формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи. Актуалізовано увагу на сутності розробленої та апробованої функціональної моделі ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи, а також обґрунтовано, що єдність та педагогічна ефективність взаємопов'язаного комплексу „чинник-метод-форма” можлива за умови перебудови ставлення особистості до природи чи окремих її об'єктів, що дає змогу утвердити в її свідомості абсолютно нову систему цінностей.

Ключові слова: модель, цінність, метод, форма, егоцентризм, групоцентризм, гуманізм, есхатологізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ефективність процесу формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи неможливе без створення комфортного психологічного середовища, де вчитель працює разом з учнями старших класів, з їх інтересами, мотивами, потребами, переконаннями, з відчуттями, тлумаченнями, з різним рівнем осмислення й усвідомлення інформації, своїм досвідом та сформованою свідомістю, на засадах партнерства.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Теоретичну основу дослідження складають положення психолого-теоретичної науки про: теорію педагогічних систем, дидактичних аспектів освіти, зокрема екологічної (Ю.Бабанського, А.Захлебного, І.Зверева та ін.); психолого-педагогічні основи формування знань, умінь і навичок взаємодії з навколишнім середовищем, як соціальним, так і природним (В.Виготського, С.Дерябо, О.Леотьева, В.Ясвіна та ін.); теоретико-методологічні основи розв'язання проблем взаємодії людини і навколишнього середовища, філософсько-культурологічних аспектів соціальної природи особистості (В.Вернадського, В.Кременя, Г.Філіпчуката ін.); сутність поняття “цінності” (В.Василенко, Д.Леонтєв, Е.Подольська, М.Шелер та інші); психологічне підґрунтя формування ціннісного ставлення особистості (Б.Ананьева, Л.Виготського, А.Здравомислова, І.Кона, Д.Леонтєва, Є.Подольської, С.Рубінштейна та ін.); формування емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи як ціннісну психолого-педагогічну та соціально-педагогічну систему (Г.Пустовіт та ін.)

Формулювання цілей статті... Поеднання функціональної моделі та взаємопов'язаного комплексу „чинник-метод-форма” для ефективного формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу... Моделювання будь-яких процесів припускає побудову „нового зразка для виготовлення чого-небудь [1, с.45] або зображення та опис якого-небудь предмета, явища, процесу” [2, с.33]. У такому контексті мова йде про процес формування ціннісного ставлення старшокласників сільської загальноосвітньої школи до природи. Метою моделі є зміна ставлення до природи крізь призму духовності за умови відновлення цілісності сприйняття, наслідком чого є зміна їхнього ставлення до навколишнього середовища. Нами було визначено завдання більш глибоке, ніж процес формування ціннісного ставлення старшокласників до природи. Зокрема, Б.С.Братусь стверджує, що загальна мета завжди має бути вищою від конкретної мети, інакше неможливо досягнути другої та наблизитись до першої [3].

За такого підходу, як засвідчують результати нашого дослідження, необхідно створити умови, за яких зовнішня діяльність (або певним чином організоване середовище) стимулювала б якісну зміну внутрішньої діяльності особистості, а також умови, за яких без залучення зовнішнього середовища відбудеться стимуляція внутрішньої діяльності та зміна ставлень до зовнішньої. І тільки за цих умов відбудеться активізація не стільки внутрішніх, скільки міжфункціональних взаємозв'язків при відносній повноті усвідомлення людиною цих взаємозв'язків.

На основі створення у навчально-виховному процесі сільської загальноосвітньої школи комфортної, емоційно-духовної атмосфери відбувається переконання старшокласника в тому, що закони та закономірності функціонування природи мають своє відображення в кожному конкретному його вчинку, проявляються у повсякденному житті. Отже, можемо зробити висновок, що екологічне мислення стає основою життєдіяльності особистості та її майбутнього оточення. Звісти етичні закони життєдіяльності поширюються не тільки на особистість старшокласника і суспільство, але і на взаємовідносини між

людством та природою загалом. Учень старших класів сільської загальноосвітньої школи усуває розрив біологічного й соціального в структурі своєї особистості, природа стає цінністю в його житті поряд з вічними цінностями: життя, добро, здоров'я та ін.

Отже, формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників приймається нами як основне завдання, до вирішення якого ми прагнули через вдосконалення активних форм екологічного виховання. Тому в розробленій нами конкретній методиці враховано аспекти, пов'язані із природоохоронною роботою учнів старших класів, формування дбайливого ставлення до окремих об'єктів чи природи в цілому, можливими шляхами боротьби проти забруднення навколишнього середовища, як результату процесів формування шляхів і зовнішніх мотивів поведінки старшокласників у природі, що є основою формування ціннісного ставлення до природи. Тому на псевдогуманістичному рівні нами використано критерій ціннісної дистанції, що давав змогу визначити напрям та інтенсивність інтеграції цінності в структуру особистості старшокласника.

Відтак, на основі зазначеного вище ми виділяємо та обґрунтовуємо основні компоненти функціональної моделі формування ціннісного ставлення до природи учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи (Рис. 1): учень, вчитель, мета і зміст функціонування моделі та принципи, форми, засоби, методи.

На нашу думку, ці структурні компоненти функціональної моделі логічно пов'язані між собою та виконують наступні функції: організаційну, конструктивну, гностичну, функціональну, комунікативну та проектну [4, с.346].

Отже, учень старших класів з його інтересами, мотивами, потребами, переконаннями, з відчуттями, тлумаченнями, з різним рівнем осмислення й усвідомлення інформації, своїм досвідом та сформованою свідомістю є визначальним у діяльності вчителя з вибору, конструювання та побудови навчально-виховного процесу з використанням відповідних активних форм, дидактичних принципів, засобів та методів формування ціннісного ставлення до природи в умовах сільської загальноосвітньої школи. Таким чином, саме учень старших класів сільської загальноосвітньої школи є центром функціональної моделі формування ціннісного ставлення до природи.

Ефективність процесу формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи, як підтверджують результати нашого дослідження, неможливе без створення комфортного психологічного середовища, де вчитель працює разом з учнями старших класів на засадах партнерства.

У такому контексті екологічна діяльність та конкретна природоохоронна робота є умовою формування ціннісного ставлення до природи та показником сформованості екологічної культури особистості учня.

Тобто, сформованість ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи, як необхідний елемент соціалізації особистості (гуманізм, есхатологізм), розвивається в процесі пізнання нею докільця за умови комплексного підходу до реалізації мети, завдань, змісту, форми і методів здійснення.

Вітчизняними дидактами і методистами здійснено ряд досліджень з визначення характерних ознак, розкриття сутності, розробки структури і сучасної типології методів навчання і виховання учнів загальноосвітньої школи. Однак проблеми розробки методичного апарату в галузі екологічної освіти і виховання учнів у сільській загальноосвітній школі ще не були предметом спеціального дослідження.

Власне трактування цього поняття дає С.У.Гончаренко, розглядаючи „метод” як спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація методів, що призводить до виникнення вчення про методи – методології. В науковій методології поєднуються в історично визначеній формі об'єктивні й суб'єктивні моменти людської діяльності [5, с.205].

Отже, методи навчання є упорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності вчителя і навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованих на досягнення певної дидактичної, виховної та розвиваючої мети [6; 7; 8; 9]. За трактуванням інших дослідників, метод є нормативною моделлю єдиної діяльності викладання і навчання, спрямованої на передачу певної частини змісту освіти [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

У сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях і розробках методів екологічної освіти і виховання старшокласників актуальною є ідея кореляції методів навчання і виховання з послідовним розкриттям навчального матеріалу, запропонована І.Т.Суравегіною. Сутність її ідеї полягає у поетапному визначенні і реалізації мети, завдань і змісту екологічної освіти і виховання та відповідних віковим особливостям і рівню інтелектуального розвитку учнів методів її здійснення. Це, насамперед, групи методів теоретичного засвоєння навчального матеріалу, систематизації й аналізу, розвивально-комунікативні, експериментальної роботи і дослідницької діяльності, практичної реалізації здобутих знань [17, с.32].

За таких підходів метод навчання й виховання покликаний вирішувати основні дидактичні та виховні завдання в галузі екологічної освіти і виховання, тоді як прийоми, дії, операції та засоби навчання в навчально-виховному процесі сільської загальноосвітньої школи дозволяють вирішувати конкретні навчально-виховні, розвивальні та суто природоохоронні завдання, метою і результатом вирішення яких є формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи.

Це, у свою чергу, дало підстави для висновку, що оскільки загальні закономірності навчання вивчаються дидактикою, методикою окремого навчального предмета, за висновком Ю.К.Бабанського, С.У.Гончаренка, М.О.Онищука, правомірно розглядати як часткову дидактику [6; 5, с.206; 8]. Тоді методика формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи є часткою дидактики, яка визначає:

1) навчально-пізнавальне та виховне значення в процесі профільного навчання, окремого навчального предмета чи сукупності предметів у їх інтеграції та їх місце в системі екологічної освіти і виховання;

2) завдання вивчення змісту профільного навчання, окремого предмета чи сукупності предметів як інтегрованих курсів у варіативній частині навчально-виховного процесу в сільській загальноосвітній школі;

3) методи, прийоми, методичні засоби відповідно до завдань і змісту навчання та виховання учнів.

Відтак, сутність поняття „методика навчання учнів у галузі екологічної освіти і виховання” ми визначаємо як комплекс взаємопов’язаних методів досягнення її мети і цілей. В цьому контексті актуальним є визначення функцій методів навчання у навчально-виховному процесі сільської загальноосвітньої школи.

Поняття „форма” як дидактична категорія в нашому розумінні обов’язково охоплює систему структурних елементів і стійких зв’язків між ними. Цими структурними елементами є: загальна мета і конкретні навчально-виховні цілі, які мають бути досягнуті; зміст екологічної освіти і виховання, засоби, за допомогою яких буде реалізований цей зміст; методи роботи вчителя і учня, місце і час проведення заняття та кількість учнів, які беруть у ньому участь. Тим самим у своєму дослідженні ми поглиблювали розуміння поняття форми, яка не лише розкриває спосіб реалізації і висвітлення змісту чи внутрішню організацію цього змісту за Ю.К.Бабанським [6], С.У.Гончаренком [5], В.П.Онищуком [8], але й визначає спосіб спілкування, ефективність та практичну спрямованість роботи вчителя і учнів у навчально-виховному процесі сільської загальноосвітньої школи за певними ustalеними принципами, у встановленому часовому інтервалі, місці та географічних межах його здійснення.

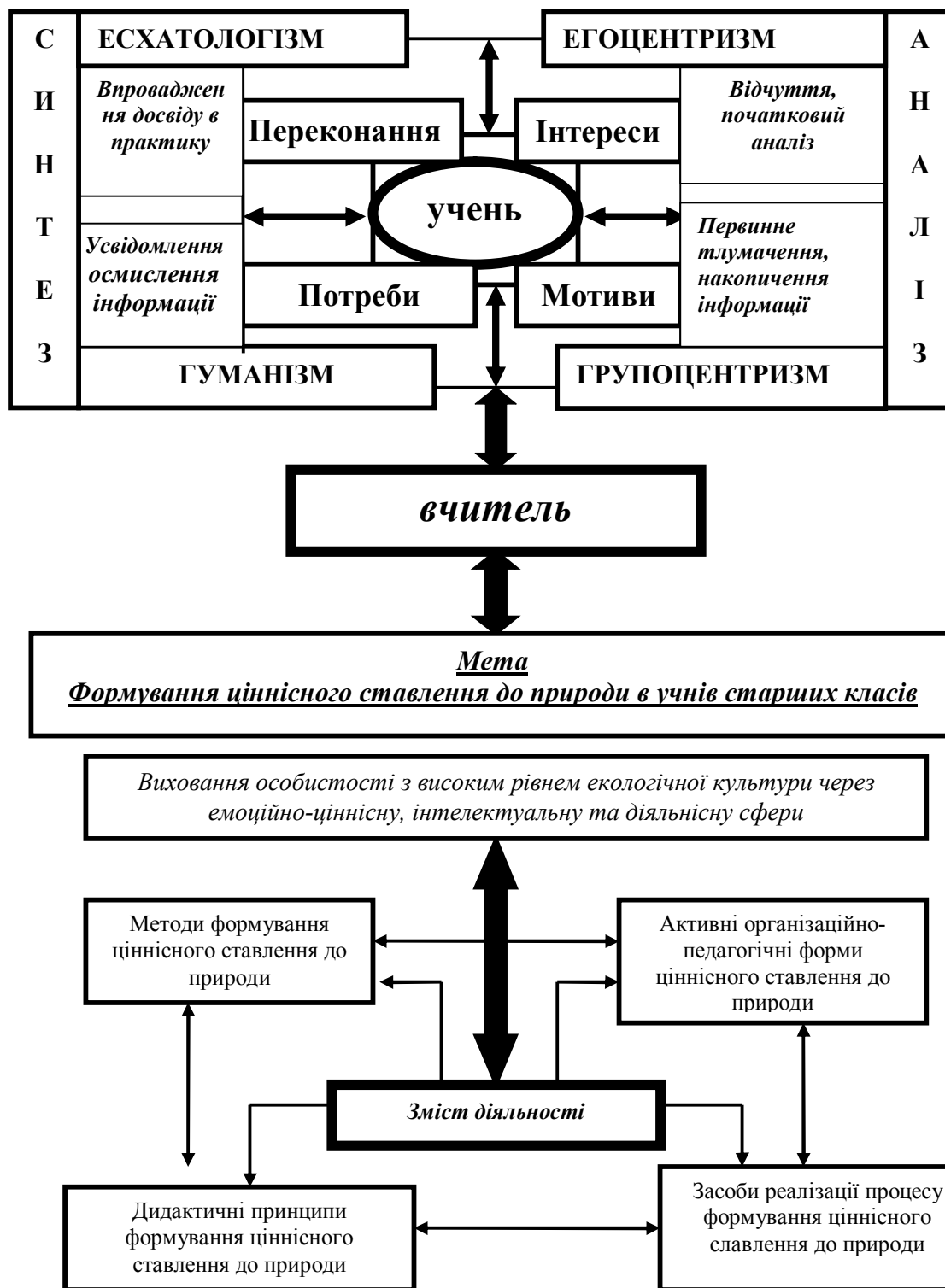

Рис. 1. Функціональна модель ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи

Висновки... Аналіз ефективності впровадження різних форм та методів формування ціннісного ставлення до природи дав змогу визначити кількісні та якісні показники застосування тих чи інших форм екологічної освіти і виховання учнів старших класів, взаємозв'язки, що існують між ними, і, головне, роль у формуванні екологічної вихованості особистості в умовах сільської загальноосвітньої школи. А доцільність застосування будь-якої з форм визначалася конкретною дидактичною метою, змістом і методами навчальної діяльності та обсягами конкретної природоохоронної роботи учнів у довідлі. За дидактичною метою форми екологічної освіти і виховання старшокласників сільської загальноосвітньої школи ми класифікуємо таким чином:

- теоретичне навчання (предметний гурток, факультатив, лекція, конференція, конгрес, симпозіум, кінолекторій);

- комбіноване навчання (заняття клубу, семінар, конференція, колоквиум, олімпіада, консультація у школах і заочних школах юного еколога, наукові товариства, МАН, клуби та домашня робота).

Єдність та педагогічна ефективність взаємопов'язаного комплексу „чинник-метод-форма” можлива за умови перебудови ставлення особистості до природи чи окремих її об'єктів, що дає змогу утвердити в її свідомості абсолютно нову систему цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1982. – 207 с.
2. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики : уч. пособ. для студ. вузов / А. С. Белкин (ред.). – М. : Академия, 2000. – 187 с.
3. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды / под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова. – [в 2-х т.]. – М. : Педагогика, 1980. – Т.1. – 230 с.
4. Пустовіт Г. П. Теоретично-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : [монографія] / Григорій Петрович Пустовіт. – К. ; Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1987. – 373 с.
6. Бабанский Ю. К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1983. – 607 с.
7. Педагогіка : навч. посіб. / за ред. М. Д. Ярмаченка – К. : Вища школа, 1986. – 541 с.
8. Дидактика современной школы : пособ. для учителя / под ред. В. А. Онищука. – К. : Радянська школа, 1987. – 351 с.
9. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / [пер. с польск. О. В. Довженко]. – М. : Высшая школа, 1986. – 368с.
10. Дерябо С. Д. Две модели зоологии : Зоологический кризис как кризис антропоцентрического сознания / Дерябо С. Д., Ясвин В. А. // Человек. – 1998. – №1. – С. 34–40.
11. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики : учеб. пособ. для студ. ФПК, директоров общеобразовательных школ и в качестве учебного пособия по специальному курсу для студентов / под ред. М. Н. Скаткина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1982. – 319 с.
12. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1980. – 96 с.
13. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
14. Оконь В. Введение в общую дидактику / [пер. с польск. Л. Г. Кашкуевича]. – М. : Высшая школа, 1990. – 382 с.
15. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1998. – 186 с.
16. Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
17. Суравегина И. Т. Методические системы экологического образования / И. Т. Суравегина // Советская педагогика. – 1988. – №9. – С. 31–35.

Аннотация

С.В.Скрипник

Моделирование процесса формирования ценностного отношения к природе в учеников старших классов сельской общеобразовательной школы

В статье раскрывается сущность моделирования процесса формирования ценностного отношения к природе в учеников старших классов сельской общеобразовательной школы. Актуализировано внимание на сущности разработанной и апробированной функциональной модели ценностного отношения к природе в учеников старших классов сельской общеобразовательной школы, а также обосновано, что единство и педагогическая эффективность взаимосвязанного комплекса „фактор-метод-форма” возможны при условии изменения отношения личности к природе или отдельных ее объектов, которая дает возможность утвердить в ее сознании абсолютно новую систему ценностей.

Ключевые слова: модель, ценность, метод, форма, эгоцентризм, группоцентризм, гуманизм, эсхатологизм.

Summary

S.V.Skrypnyk

Modeling of the Process of Valued Attitude Formation to the Nature of the Senior Forms Students of Rural General School

The essence of design of process of forming of the valued attitude to the nature for the students of senior forms of rural general school is revealed in the article.. Attention is paid to the essence of the developed and approved functional model of the valued attitude to the nature for the students of seniorforms of rural general to school, it is grounded, that unity and pedagogical efficiency of interilated complex "Factor-method-form" is possible under conditions of alteration of relation of personality to the nature or its separate objects, that enables to assert the absolutely new system of values in its consciousness.

Key words: model, value, method, form, egocentrizm, group centrizm, humanism, eshatologism.

Дата надходження статті:

„12” січня 2009 р.